

Міністерство освіти і науки України
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Ольга Крижанівська

Історична граматика української мови
(тренажер для підготовки до різних видів контролю)

Кропивницький 2023

УДК 371

ББК 81.411.1-0

К 82

Рекомендовано методичною радою ЦДУ ім. Володимира Винниченка

Рецензенти:

Л.Г.Кіндей, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Т.А. Нестеренко, доцент кафедри української філології та журналістики

І.М.Демешко, доцент, член методичної ради

О.І.Крижанівська

К 82 Історична граматики української мови. Навчально-методичний посібник для студентів філологічних спеціальностей . – Кропивницький, 2023. – 58 с.

Посібник допоможе студентові перевірити рівень теоретичних знань з курсу історичної граматики української мови, а також уможливить їхнє застосування практично.

О.І. Крижанівська , 2023

Передмова

Шановні студенти!

Цьогоріч ми будемо разом працювати на курсі, що вивчає історію становлення – від початків до нині – нашої мови. Традиційно її іменують «Історична граматика української мови», хоч об'єкт її вивчення значно ширший: це й питання виникнення мови, видозміни в її фонетичному складі, у лексичній системі. Ознайомтесь, будь ласка, із силабусом навчальної дисципліни. При цьому звертайте увагу на такі його складники:

1. Який обсяг навчального навантаження відводять на історію мови?
2. Яка мета її вивчення на словесних спеціальностях?
3. Що саме вивчає студент на заняттях (предмет вивчення)?
4. Які форми роботи застосовують на історії мови?
5. Чи зрозуміла вам політика оцінювання?
6. Як виставляють підсумковий контроль?

 <p>ЦДПУ Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка</p>	Силабус навчальної дисципліни			
	Історична граматика української мови			
	Обов'язковий компонент, цикл фахової підготовки			
Галузь знань	014 Середня освіта			
Спеціальність	Українська мова і література			
Освітня програма	Українська мова і література			
Рівень вищої освіти	Бакалавр			
Форма навчання	денна			
Курс	перший			
Семестр	другий			
Обсяг дисципліни	Кредити	3	Години	90
	Лекційні			20
	Практичні/семінарські			16
	Лабораторні			
	Самостійна робота			54

Семестровий контроль	залік
Викладач	<i>Крижанівська Ольга Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики</i>
Контактна інформація	<i>Olga_Kryzhanivska@ukr.net</i>
Кафедра	<i>Української філології та журналістики</i>
Факультет	<i>Української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій</i>
Предмет навчання (Що буде вивчатися)	<i>Це курс про виникнення української мови, про основні історичні етапи її розвитку, про формування її одиниць. Основний зміст: джерела формування української мови, виникнення її писемності, постання самобутніх рис на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. Найважливіше в курсі – простеження процесів витворення сучасних мовних особливостей, виявлення рудиментного й нового в системі одиниць національної мови. Навчальний курс актуалізує питання: де?, коли?, в результаті яких мовних й позамовних процесів постала українська мова? Яких змін і чому зазнала фонетична, лексична, граматична система української мови? Які тенденції розвитку мови на нинішньому етапі її розвитку? Курс вивчається з урахуванням здобутків Сучасної української літературної мови, Діалектології, Вступу до мовознавства, історії України, філософії.</i>
Мета (Чому це цікаво/потрібно вивчати)	<i>Метою курсу є формування свідомої мовної особистості майбутнього вчителя-філолога через засвоєння науково перевірених фактів про самобутній шлях формування національної мови українського народу.</i>
Компетентності	<p><i>Світоглядні: усвідомлення самобутності мови українського народу як результату її багатовікового розвитку для забезпечення широких комунікативних потреб українського суспільства.</i></p> <p><i>Наукові – розуміння об’єктивних процесів становлення фонетичної, лексичної, граматичної системи української мови в різні історичні періоди та усвідомлене реагування на модерні її видозміни.</i></p> <p><i>Пізнавальні – виробити стійкий інтерес до питань походження, розвитку української мови, до невивчених питань її самобутньої історії.</i></p> <p><i>Фахові – забезпечити здатність коментувати складні питання фонетики, граматики, лексики при викладанні української мови у базовій середній школі, у старшій профільній школі.</i></p>
Програмні результати	<i>У результаті вивчення навчальної дисципліни</i>

<p><i>(Чому можна навчитися)</i></p>	<p><i>студенти будуть:</i></p> <p>знати: основні етапи становлення фонетико-граматичної структури української мови; зміни, що забезпечили перетворення праслов'янських протоукраїнських говорів в окрему мову; сучасні підходи до пояснення походження української мови;</p> <p>уміти: вмотивувати лінгвістичні й соціолінгвістичні твердження про ті чи ті мовні явища; робити мовні розбори з урахуванням датації тексту; коментувати попередні й наступні зміни одиниць мовного рівня; читати й інтерпретувати сучасною мовою тексти попередніх епох.</p>
<p>Зміст дисципліни</p>	<p><i>Змістовий модуль 1. Походження української мови.</i></p> <p><i>Тема 1. Періодизація історії української мови.</i></p> <p><i>Тема 2. Походження й розвиток писемності в українців.</i></p> <p><i>Змістовий модуль 2. Історія формування фонетичної системи української мови.</i></p> <p><i>Тема 1. Віддзеркалення праслов'янських фонетичних процесів в українській мові.</i></p> <p><i>Тема 2. Становлення фонетичної системи української мови в протоукраїнський період.</i></p> <p><i>Тема 3. Фонетико-фонологічні процеси в староукраїнській мові як визначальні у становленні фонологічної системи СУЛМ,</i></p> <p><i>Змістовий модуль 3. Основні етапи формування граматичної системи української мови.</i></p> <p><i>Тема 1. Формування визначальних граматичних категорій повнозначних частин мови.</i></p> <p><i>Тема 2. До історії слів службових частин мови та вигука.</i></p> <p><i>Тема 3. Видозміни в системі речень української мови в процесі її формування.</i></p>
<p>Критерії оцінювання роботи студентів</p>	<p><i>Впродовж вивчення курсу студенти виконують три тестові роботи: 1. Походження української мови та її писемності (20 б.).</i></p> <p><i>2. Історія становлення фонологічної системи української мови (30 б.).</i></p> <p><i>3. Формування граматичних категорій української мови (30 б.).</i></p> <p><i>Кожна правильна відповідь – 1 бал. Неправильна – 0 б.</i></p> <p><i>Студенти захищають одне ІНДЗ з історичної лексикології, яке оцінюється 20 б. (10 б за повноту змісту й грамотність його оформлення + 10 б. за дотримання риторичних приписів під час усного виступу).</i></p> <p><i>Студенти, які виконали всі форми робіт, автоматично одержують</i></p>

	<p>залік із сумою балів за виконанні завдання. Студенти, які набрали менше 60 б., перескладають чи доскладають ті роботи, за які вони не набрали відповідну кількість балів. Перескладання здійснюється у первісно визначеній формі</p>
<p>Політика курсу</p>	<p>Студенти повинні відвідати всі заняття, виконавши до них домашні самостійні завдання: вони є основою обговорення на практичних і зразком до виконання контрольних заходів. Практичні заняття будуються за принципом партнерського обговорення поставлених питань. ІНДЗ – оформляється у вигляді самостійно написаного наукового есе (до 10 сторінок), усно захищається й супроводжується презентацією.</p>
<p>Інформаційне забезпечення</p>	<p>https://www.google.com/search?q https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17882/1/O_Ostapchenko_Vstup_do_m_ovo_znavstva_HI.PDF http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/BA.pdf</p>
<p>Матеріально-технічне забезпечення</p>	<p style="text-align: center;">Наукова література</p> <p>Базова</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови / Безпалько О.П. – К.: Радянська школа, 1960. – 126 с. 2. Історична граматики української мови/ [Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й.]. – [Вид.2] – К.: Вища школа, 1962. – 268 с. 3. Історична граматики української мови/ [Жовтобрюх М., Волох О., Самійленко С., Слинько І.]. – К.: Вища школа, 1980. – 397 с. 4. Крижанівська О. / Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики /Ольга Крижанівська. – К. : ВЛ «Академія», 2010. - 248 с. <p style="text-align: center;">Допоміжна</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Нариси словозміни та словотвору/ С.П.Бевзенко – Ужгород, 1960. – 728 с. 2. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності/ Михайло Брайчевський – К., 1998. – 112 с. 3. Історія української мови. Фонетика. – К., 1979. – 432 с. 4. Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К., 1983. – 856 с. 5. Історія української мови. Морфологія. – К., 1978. – 487 с. 6. Історія української мови. Синтаксис. – К., 1983. – 396 с. 7. Німчук В.В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. / Василь Німчук– К., 2002. – 197 с. 8. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова /Григорій

Петрович Півторак. – К.: Наукова думка, 1993. – 186 с.

9. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов/ Григорій Петрович Півторак. – К.: Наукова думка, 2001. – 204 с.

10. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов . – Х., 2002. – 712 с.

Ноутбук, проектор (ауд.412), смартфон.

Щоб засвоїти курс історичної граматики, треба поєднувати вивчення теоретичного матеріалу, виконання вправ з комплексними завданнями, які пропонуються в цьому збірникові, оскільки вони формують діяльнісну складову фахової підготовки майбутнього вчителя словесника.

Намагайтесь виконувати завдання в логічній послідовності, не поспішаючи.

Модуль 1

Вступ. Походження української мови.

Модуль 1 присвячено загальнотеоретичним питанням історії мови, які є межовими для загального й історичного мовознавства. Тому для усвідомленого вивчення питання походження української мови, вам треба повторити студійовану на заняттях з вступу до мовознавства тему про походження мови. Окрім того, подивіться популярні документальні навчальні фільми:

https://kino.24tv.ua/chomu-same-sogodni-varto-pereglyanuti-film-solovey-spivaye-pro_n1949072

<https://www.google.com/search&sclient=gws-wiz-serp#fpstate=ive&vld=cid:4fd11a73,vid:nqReOxAjuWg>

<https://www.google.com/search?q=&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:be4e106e,vid:uYdcHCxKp8M>

ТЕСТ

Походження української мови, її писемності; періодизація

Знайдіть правильну або найбільш повну відповідь

1. Навчальний курс «Історія української мови» найтісніше пов'язаний зі
 - А) стилістикою, логікою, теорією мовної комунікації;
 - Б) діалектологією, сучасною українською літературною мовою, археологією, історією України;
 - В) українською літературою, філософією, психологією;
 - Г) практичною стилістикою, педагогікою, етнологією;
 - Д) етнографією, прикладною математикою, географією України.
2. До основних джерел історії української мови належать:
 - А) писемні пам'ятки, жива народна мова, дані споріднених мов;

- Б) ономастика, дані лінгвоекспериментів, фольклор;
- В) історія, свідчення іноземних джерел, польська мова;
- Г) археологія, російська мова, спогади відомих людей;
- Д) етнографія, усна народна творчість, білоруська мова.

3. Топоніми типу *Ярославль* показують історіку мови

- А) що їх треба писати з великої літери;
- Б) що давньоукраїнська мова мала присвійні прикметники на -вль, що походять із праслов'янських на -vĭ
- В) що в Київській Русі міста називали іменем князів;
- Г) що Ярослав був добрим князем;
- Д) що Ярославль відоме місто.

4. Продовжде речення : Північноукраїнські дифтонги [yo], [ye], [ui], [yi], [ie] є свідченням того, що

- А) праслов'янська мова мала 5 дифтонгів;
- Б) північне наріччя має дифтонги;
- В) етимологічні О, Е в новозакритих складах змінилися на / i / через стадію дифтонгів;
- Г) дифтонги є тільки серед голосних;
- Д) це типова риса українських діалектів.

5. Українська мова за генеалогічною класифікацією належить до однієї підгрупи з

- А) молдавською, білоруською, російською;
- Б) польською, російською, білоруською;
- В) словацькою, польською, російською;
- Г) російською, білоруською;
- Д) чеською, болгарською, старослов'янською.

6. Синонімом до терміна СШЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА є

- А) старослов'янська;

- Б) праслов'янська;
- В) спільносхіднослов'янська;
- Г) словенська;
- Д) праіндоєвропейська..

7. Спільнослов'янська мова - це

- А) мова-нащадок усіх слов'янських мов;
- Б) мова-предок східнослов'янських мов;
- В) абстрактне поняття, не підтверджене науковими фактами;
- Г) мова-предок старослов'янської мови;
- Д) мова-предок усіх слов'янських мов.

8. Праслов'янська мова розпалася близько

- А) IV-VI ст.ст. до н.е.
- Б) IV-VI ст.ст. н.е.
- В) IX-X ст.ст. н.е.
- Г) III-IV тис. до н.е.
- Д) збереглася.

9. Давньоруська мова - це

- А) мова-предок усіх східнослов'янських мов;
- Б) старослов'янська мова;
- В) російська мова в давні періоди;
- Г) українська мова в період Київської Русі;
- Д) літературно-писемна мова періоду Київської Русі.

10. Періодизацією історії української мови в кінці XX - на поч. XXI ст.ст. займаються

- А) О.Потебня, О.Шахматов, Л.Булаховський;

- Б) О.Шахматов, І.Огієнко, А.Кримський;
- В) Ю.Шевельов, В.Німчук, Г.Півторак, Ю.Карпенко;
- Г) М.Жовтобрюх, Ю.Шевельов, М.Максимович;
- Д) П.Житецький, М.Максимович, І.Огієнко.

11. За періодизацією Ю. Шевельова період перед *староукраїнським* називається

- А) східнослов'янським;
- Б) давньоруським;
- В) праслов'янським;
- Г) середньоукраїнським,
- Д) протоукраїнським.

12. Відтинок часу ХІУ-ХУІІІ ст.ст. в розвитку української мови Ю. Шевельов називає

- А) староукраїнським;
- Б) нової української мови;
- В) праслов'янським;
- Г) середньоукраїнським,
- Д) протоукраїнським..

13. Українська мова виникла внаслідок

- А) консолідації племінних діалектів на теренах сучасної України;
- Б) розпаду спільнослов'янської мови;
- В) розпаду давньоруської мови;
- Г) схрещення діалектів польської та давньоруської мов;
- Д) видозміни одного з російських діалектів.

14. Про існування української мови як самобутньої лінгвальної системи можна говорити з

- А) ІУ-УІ ст.ст. до н.е.;
- Б) І—ІІ ст.ст. н.е.
- В) ХІ ст. н.е.;
- Г) ХІУ ст. н.е.;
- Д) ІУ-У ст.ст. н.е.

15..Слово *Україна* вперше письмово засвідчене

- А) 1056 р. в Остромировому Євангелії;
- Б) 1187 р. в Іпатіївському списку літопису;
- В) 1556р. у Пересопницькому Євангелії;
- Г) 865р. у Літописі Аскольда;
- Д) у XII ст. у «Слові о полку Ігоревім».

1) 16. Монографія «Українці: звідки ми і наша мова» (К., 1998) належить перу

- А) М. Грушевського;
- Б) Д. Багалія;
- В) Н. Полонської-Василенко;
- Г) П. Утевської;
- Д) Г. Півторака.

2) 17..Монографія «Походження слов'янської писемності» (К., 1998) належить перу

- А) М. Брайчевського;
- Б) Д. Багалія;
- В) Ю. Шевельова;
- Г) П. Утевської;
- Д) М. Грушевського.

18. Знайдіть відповідності (автор - монографія)

А) «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри» (Дніпропетровськ, 1998).

1. Орест
Ткаченко

Б) «Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов» (К.,2001) 2.Віктор
Кубайчук

В) «Українська мова і мовне життя світу» (К., 2004)

Г) «Хронологія мовних подій в Україні (зовнішня історія

3. Олександр Царук

української мови)» (К., 2004)

4. Григорій Півторака

21. У Київській Русі початки писемності з'явилися

- А) до прийняття християнства у 988 р.;
- Б) з прийняттям християнства;
- В) важко сказати
- Г) у часи Ярослава Мудрого;
- Д) перед розпадом праслов'янської мови.

22. Найдавніші писемні пам'ятки поділяються на такі типи:

- А) написи, підписи, записи;
- Б) найдавніші писемні книги, Євангелія, літописи;
- В) написи на пам'ятках матеріальної культури, грамоти руських князів, рукописні книги;
- Г) актові книги, Євангелія, літописи;
- Д) настінні графіті, грамоти, літописи.

23. Цінність Пересопницького Євангелія для історика української мови в тому, що це

- А) перший переклад на староукраїнську мову четвероєвангелія;
- Б) переклад з церковнослов'янської мови;
- В) переклад зроблений у м. Пересопниці;
- Г) переклад зроблений архімандритом Григорієм і писарем Михайлом Василевичем;
- Д) книга, на якій присягають українські президенти.

24. Слова Григорія Півторака : «Надії на дальший поступ у визначенні часу появи писемності на Русі, мабуть, слід пов'язувати не стільки з віднайденням дохристиянських текстів....., скільки з поглибленням і всебічним аналізом історії мови у тісному зв'язку з історією народу» - свідчать про

- А) розчарування автора в наукових здобутках з проблеми;
- Б) слабкість сучасної археології;
- В) недовіру до дохристиянської теорії походження писемності на Русі;
- Г) відхід його від наукових шукань;
- Д) про віру в можливості міждисциплінарних пошуків істини.

25. В основі сучасної української азбуки лежить:

- А) глаголиця;
- Б) латиниця;
- В) кирилиця;
- Г) кирилиця і глаголиця;
- Д) кирилиця і латиниця..

26. Сучасна українська абетка зберігає такі власне кириличні букви:

- А) а, в, г, д, е, з, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, ф, х;
- Б) й;
- В) я, є, ї;
- Г) б, ж, ч, ш, щ, ц, у, ю, ь;
- Д) всі літери є власне кириличними.

27. Літера Ге з'явилася в українській абетці

- А) в XI ст. в Остромировому Євангелії;
- Б) на початку ХУІІІ ст., коли її запозичив із грецької Мелетій Смотрицький; повернута 1989 р.
- В) при написанні Пересопницького Євангелія;
- Г) після виходу друком Правопису 1990 р.
- Д) разом з іншими кириличними літерами.

28. Знайдіть відповідності:

А) Устав	1. Особливий декоративний вид письма, що використовувався для оформлення заголовків чи заставок рукописних книг, виконувався червоною фарбою і золотом.
Б) Півустав	2. Тип письма, для якого характерні з'єднані літери невитриманої геометричної форми, писані лініями неоднакової товщини з нахилом переважно вправо.
В) Скоропис	3. Тип письма, що поширився з ХІУ ст. Характерні похилі вправо заокруглені літери, які часто виносяться над рядок.

Г)В'язь
прямі літери, не з'єднані між собою.
гармонійно поєднуються прямі й заокруглені лінії, чим досягається графічна урочистість.

4. Тип письма, для якого характерні великі
Букви виписуються геометрично;

Вивчивши Модуль 1 ви зможете висловлювати міркування з таких питань:

1. Чому питання історії походження української мови досі залишається актуальним?
2. У чому цінність досліджень з історії мови, які проводились в ХІХ - на поч. ХХ ст.?
3. Жива народна мова – це найважливіше джерело для історії мови.
4. Чому писемні пам'ятки не завжди є надійним джерелом вивчення мови?
5. Які хронологічні межі постановки сучасної української абетки?

Додайте до цих питань 5 власних:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Модуль 2

Історична фонетика та фонологія

Ознайомтеся зі зразком комплексної контрольної роботи на 4 рівні за модуль «Історична фонетика та фонологія». Спробуйте заповнити пропуски на відповіді, вивчаючи ті чи ті питання про походження звуків, фонетичних процесів та їхніх наслідків.

Рівень 1 (теоретичних знань)

1. Чим зумовлена потреба знати історичну фонетику вчителів української мови?
2. Як змінилася кількість голосних фонем за період існування праслов'янської мови? Назвіть фонетичні процеси, які відбувалися в системі вокалізму, проілюструйте їх прикладами.
3. Чи змінилася кількість приголосних і голосних за протоукраїнський період? Як? Назвіть фонетичні процеси, що відбувалися у фонетичній системі, проілюструйте їх.
4. Назвіть складові закони праслов'янської мови. Прокоментуйте їхню суть. Як довго вони діяли?
5. Назвіть самобутні риси української мови на фонетико-фонологічному рівні. Як і коли вони сформувалися?

Рівень 2 Тест.

Виберіть правильні відповіді

1. У відповідніть рядки слів і палаталізації задньоязикових:

А ручка, вушко, книжка	1. III палат.
Б вівця, палець, князь	2. II палат.
В гаразд, лихо, комора	3. I палат.
Г руці, нозі, мусі	4. Не фіксуються
	5. I і II палат.

2. У відповідніть рядки слів із джерелами виникнення шиплячих

А плачу, кричу	1. Т + Й
Б ріжу, мажу	2. К + Й
В плачеш, кричиш	3. З + Й
Г плачу, свіча	4. I палат.
	5. запозичені

3. Послабленням дії висхідної звучності зумовлено

- А часокількісне вирівнювання звуків;
- Б поява носових;
- В формування повноголосся;
- Г депалаталізація;
- Д палаталізація.

4. Чергування голосних у словах ПЕНЬ – ПНЯ, СОН-СНУ є результатом:

- А часокількісного вирівнювання звуків
- Б аналогії
- В занепаду зред. у слабк. позиції і вокалізація у сильній
- Г деназалізації
- Д монофтонгізації

5. У відповідніть ряди слів і процеси – наслідки занепаду Ъ, Ь

А Хто, мірошник	1. Асиміляція
Б Лю, здоров'я	2. спрощення
В Пізно, тижня	3. Дисиміляція
Г Піч, кров	4. Палаталізація
Д Сільський, козацький	5. Депалаталізація

Рівень 3 (комплексних умінь)

1. Прокоментуйте всі фонетичні процеси, які відбулися в ранньопраслов'янських словах. Укажіть хронологію цих змін. Назвіть наслідки в українській мові.

*D O N T I

*P O R H I T I

2. Покажіть графічно всі шляхи походження українських фонем /i/ та /ж/, користуючись банками слів:
Стіл, річ, літо, Італія, іржа, і, діброва, Вірменія;
Жінка, дружу, сажа, мажу, жираф

Рівень 4 (інтерпретації)

Доведіть, що МИЛЮЗВУЧНІСТЬ української мови є об'єктивним результатом природних Модуль фонетико-фонологічних змін, що відбувалися на різних хронологічних зрізах її історії.

Щоб успішно виконати тестову частину, потренуйтеся виконувати завдання з історичної фонетики такого характеру:

Модуль 2. Історична фонетика

Виберіть правильну або найбільш повну відповідь

1. Спонтанні звукові зміни - це

А) зміни всієї звукової системи;

- Б) зміни будь-якого звука перед [с];
- В) взаємозаміна звуків;
- Г) зміни звука, незумовлені його позицією, наголосом чи аналогією;
- Д) усі звукові зміни.

2. І палаталізація задньоязикових є звуковою зміною

- А) спонтанною, бо Г, К, Х змінилися на Ж, Ч, Ш;
- Б) зумовленою, бо Г, К, Х змінилися на Ж, Ч, Ш перед голосними переднього ряду;
- В) зумовленою, бо Г, К, Х змінилися на Ж, Ч, Ш перед /й/;
- Г) спонтанною, бо Г, К, Х змінилися на Ж, Ч, Ш перед суфіксом -ьк-;
- Д) це не звукова зміна..

3. Деназалізація носових голосних є звуковою зміною

- А) спонтанною, бо відбувається на початку слова;
- Б) зумовленою, бо відбувається під наголосом;
- В) зумовленою, бо відбувається після приголосних і голосних;
- Г) спонтанною, бо відбувається у всіх позиціях у слові;
- Д) спонтанно-зумовленого характеру.

4. Фонетична система раннього праслов'янського періоду була

- А) консонантно-вокалічною;
- Б) вокалічно-консонантною;
- В) вокалічною;
- Г) консонантною;
- Д) ларингальною.

5. У середньопраслов'янський період діяли такі складові закони:

- А) відкритого складу;
- Б) закритого складу;

- В) висхідної звучності;
- Г) відкритого складу й складового сингармонізму;
- Д) складового сингармонізму.

6. [ɔ̃], [ɛ̃], [ã], [ɛ̃], [iẽ] - це звуки

- А) переднього ряду;
- Б) середнього ряду;
- В) заднього ряду;
- Г) переднього ряду середнього піднесення;
- Д) інша відповідь.

7. [o], [ɔ̃], [Q]- це звуки

- А) переднього ряду;
- Б) середнього ряду;
- В) заднього ряду середнього піднесення;
- Г) переднього ряду середнього піднесення;
- Д) низького піднесення..

8. [и], [ы], [у]- це звуки

- А) переднього ряду високого піднесення;
- Б) середнього ряду;
- В) заднього ряду середнього піднесення;
- Г) переднього ряду середнього піднесення;
- Д) високого піднесення.

9. На час розпаду праслов'янської мови довгим дифтонгічним звуком був позначуваний літерою:

- А) е
- Б) А
- В) ять
- Г) ОУ

10. Приголосні Ж, Ч, Ш у праслов'янській мові не поєднувалися зі звуком

- А) у
- Б) è
- В) ь
- Г) е
- Д) юс малий

13. Приголосні Г, К, Х у праслов'янській мові не поєднувалися зі звуком

- А) у
- Б) è
- В) о
- Г) ы
- Д) А

14. Літери на позначення носових голосних в перших слов'янських пам'ятках позначали праслов'янські

- А) редуковані
- Б) носові приголосні
- В) носові голосні
- Г) дифтонги
- Д) звуки А та У.

15. Літери на позначення голосних носових в пам'ятках староукраїнської мови позначали такі звуки

- А) редуковані
- Б) носові приголосні
- В) носові голосні
- Г) дифтонги
- Д) звуки [ä], [y].

16. Праслов'янські звуки [И], [Ы] в українській мові

- А) збережені;
- Б) зазнали лабіалізації;
- В) заступилися новим звуком И;

Г) зазнали вокалізації;

Д) зредукувалися.

17. І палаталізація задньоязикових зафіксована в усіх словах рядка:

А) листя, граєшся, Жорж ;

Б) Женева, плачу, шапка;

В) вівця, отець, князь ;

Г) ціна, нозі, мусі;

Д) пишеш, женешся, чернь.

18. II палаталізація задньоязикових зафіксована в усіх словах рядка:

А) листя, граєшся, Жорж ;

Б) Женева, плачу, шапка;

В) вівця, отець, князь ;

Г) ціна, нозі, мусі;

Д) пишеш, женешся, чернь.

19. III палаталізація задньоязикових зафіксована в усіх словах рядка:

А) листя, граєшся, Жорж ;

Б) Женева, плачу, шапка;

В) вівця, отець, князь ;

Г) ціна, нозі, мусі;

Д) пишеш, женешся, чернь.

20. Наслідки I палаталізації відбито в усіх словах рядка

А) суша, круча, душа;

Б) кричиш, жінка, ніжка;

В) чого, жираф, Женева;

Г) Чикаго, плачу, мучу;

Д) жертва, могу, дружу.

21. Наслідки II палаталізації фіксують усі слова рядка

А) вівця, князь, палець;

Б) мудрець, у вусі, Зінаїда;

В) друзі, мусі, ціна;

Г) зима, цифра, ситро;

Д) ручці, вушко, душно.

22. Наслідки III палаталізації фіксують усі слова рядка

А) вівця, князь, палець;

Б) мудрець, у вусі, Зінаїда;

В) друзі, мусі, ціна;

Г) зима, цифра, ситро;

Д) ручці, вушко, душно.

23. У словах *суша, січу, дружю* шиплячі виникли внаслідок

А) I палаталізації;

Б) II палаталізації;

В) аналогії до інших форм цих слів;

Г) III палаталізації;

Д) пом'якшення задньоязикового постконсонантним [j].

24. Знайдіть відповідності походження шиплячих:

А) *прошу, ношу*

1. д + j

Б) *свічка, топчу*

2. I палаталізація задньоязикових

В) *мучиш, кричиш*

3. у запозичених словах

Г) *ходжу, межа*

4. с + j

Д) *жираф, тираж*

5.. т + j

25. Чергування приголосних у словах *кладу – класти, плету – плести* є наслідком

А) дисиміляції в сполуках приголосних після занепаду зредукованих;

Б) асиміляції в сполуках приголосних після занепаду зредукованих;

В) дисиміляції у групах *dt, *tt при розвитку тенденції до висхідної звучності;

Г) асиміляції у групах *dt, *tt при розвитку тенденції до висхідної звучності;

Д) аналогії .

26. Архетипи слів *берег, молоко, золото, порох* усі названо правильно

- А) *breg *molko *zolto *roh;
- Б) *breg *molko *solto *roh;
- В) *bereg *molko *zolto *roh;
- Г) *berg *melko *zolto *roh;
- Д) *breg *molko *zolto *roh..

27. Виберіть рядок, який складають усі давньоукраїнські слова:

- А) градъ, глава, дрѣво, гласъ;
- Б) король, ворота, Володимирь, дерево;
- В) грахъ, прахъ, млѣко, мраморь;
- Г) срѣда, карпъ, борна, золто;
- Д) дѣлбити, дрѣва, млѣко, голсъ.

28. Знайдіть правильне твердження: У словах *дзвеніти – дзвонити – дзвони – дзвякнути – звук – звучати*

- А) чергування ен/ он/ я/ у/ є праслов'янським;
- Б) чергування н/ н/ а (я)/ у/ виникло в українській мові;
- В) чергування ен/ он/ [ja] (я)/ у/ віддзеркалює історію появи носових #, @, та результати їх деназалізації в протоукраїнський період;
- Г) чергування ен/ он/ [ja] (я)/ у/ виникло на початку нашої ери, коли відбувалися палаталізації;
- Д) чергування ен/ он/ [ja] (я)/ у/ пов'язане з часокількісним вирівнюванням голосних.

29. Зредуковані Ъ, Ь остаточно занепали в українській мові в

- А) X-XI ст.ст.
- Б) XI-XII ст.ст.
- В) XII-XIII ст.ст.
- Г) XIII-XIV ст.ст.
- Д) в протоукраїнський період.

30. Віднайдіть рядок, у якому в усіх словах зредуковані перебувають у сильній позиції:

- А) вѣршина, вѣлчица, оутвѣрдити, вѣлна;
- Б) крѣха, тыща, грѣмити, сѣнь;
- В) дѣва, зѣла, рѣва, рѣта;

Г) жьрьць, льва, ручька, ножька;

Д) вьсь, мьха, львь, сьто.

31. Під наголосом зредуковані перебувають у сильній позиції:

А) завжди;

Б) лише перед наступною групою приголосних;

В) лише перед приголосним;

Г) лише перед голосним;

Д) ніколи.

32. Віднайдіть рядок, у якому в усіх словах зредуковані перебувають у слабкій позиції:

А) вьршина, вьлчица, оутвьрдити, вьлна;

Б) крьха, тыца, грьмити, сьнь;

В) дьва, зьла, рьва, рьта;

Г) жьрьць, льва, ручька, ножька;

Д) вьсь, мьха, львь, сьто.

33. Виберіть рядок слів, у яких усі О, Е виникли на місці сильних зредукованих

А) село, мороз, летіти;

Б) вітер, свекор, овес;

В) рот, день, мох;

Г) народник, пастушок, пень;

Д) літо, журавель, льон.

34. У словах КРОВ - КРИВАВИЙ, ГЛОТКА - ГЛИТАТИ чергування відбувається внаслідок

А) чергування слабких і сильних зредукованих після плавних;

Б) наявності напружених зредукованих;

В) успадкування праіндоєвропейського чергування голосних;

Г) часокількісного вирівнювання дифтонгів;

Д) часокількісного вирівнювання монофтонгів.

35. В українських словах СОН - СНУ, ПСОК - ПСКУ, ОСЕЛ - ОСЛА чергування /o/-/0/ відбувається внаслідок

А) епентези;

- Б) успадкування праїндоевропейського чергування цих фонем;
- В) чергування сильних і слабких зредукованих;
- Г) аналогії до інших слів;
- Д) інша відповідь.

36. У словах ЗЕМЛІ - ЗЕМЕЛЬ, ЖУРАВЛІ - ЖУРАВЕЛЬ, ВІТЕР – ВІТРУ чергування /Е /-/0/ відбувається внаслідок

- А) появи вставних о, е між приголосними, один з яких сонорний, після якого занепав слабкий зредукований ;
- Б) успадкування праїндоевропейського чергування цих фонем;
- В) чергування сильних і слабких зредукованих;
- Г) аналогії до інших слів;
- Д) інша відповідь.

37. У словах ЛОБ - ЛОБА, ЛЕВ - ЛЕВА немає чергування, бо

- А) не було чергування сильної і слабкої позиції;
- Б) відбувається епентеза;
- В) голосні праслов'янські, давні;
- Г) має місце аналогія;
- Д) впливають сусідні мови.

38. У словах КРИНИЦЯ, ДРИЖАТИ /И/ виникла на місці

- А) сильних зредукованих Ъ, Ь;
- Б) праслов'янського И;
- В) праслов'янського Ї;
- Г) праслов'янського слабого Ь;
- Д) слабких зредукованих Ъ, Ь.

39. Правильно відтворено всі праслов'янські форми українських слів СВЕКОР – СВЕКРА, ВІТЕР – ВІТРУ

- А) свекърь - свекъра, вѣтръ – вѣтра;**
- Б) свекръ – свекра, вѣтьръ – вѣтьра;**
- В) свекръ – свекра, вѣтръ – вѣтра;**
- Г) свекръ – свекра, витръ – витра;**

Д) свькръ – свькра, вѣтръ – вѣтра;

40. Правильно відтворено всі праслов'янські форми українських слів ДЕНЬ – ДНЯ, СТО - СОТ (Р.в.мн.)

А) дънь - дъня; съто – сътъ;

Б) день – дъня, сто - сътъ ;

В) день – дня, съто - сотъ;

Г) дънь – дъня, съто - сътъ;

Д) день – дъня, съто - ста .

41. Голосний [i] в словах БІЛИЙ, НОЗІ, ДІД походить з

А) давнього [h];

Б) давнього [i];

В) давнього [e];

Г) давнього [o];

Д) давнього [ъ].

42. Голосний [i] в словах ОСІНЬ, КАМІНЬ походить із

А) давнього [h];

Б) давнього [i];

В) давнього [e];

Г) давнього [o];

Д) давнього [ъ].

43. Знайдіть відповідності походження [i] в українських словах:

А) сіль	1. h праслов'янський
Б) річ	2. И приставний
В) сіно	3. Юс великий
Г) іржа	4. О етимологічний
Д) заміж	5. Е етимологічний.

44. Знайдіть відповідності походження [e] в українських словах:

- А) пеньок 1. Е праслов'янський
Б) зело 2. вставний
В) корабель 3. на місці сильного Ъ
Г) берЕг 4. у запозичених словах
Д) ермітах 5. Е новий у повноголоссі.

45. Знайдіть відповідності походження [о] в українських словах:

- А) мох 1. О праслов'янський
Б) зело 2. вставний
В) сосон (Р.в.мн.) 3. на місці сильного ъ
Г) горох 4. з лабіалізованого Е
Д) вечора 5. О новий у повноголоссі.

46. Правильно відтворено праслов'янський архетип українського слова ОСІНЬ:

- А) оshнь;
Б) jесень;
В) jeshнь;
Г) осьнь;
Д) jесьнь.

47. Змішування Е з И в пам'ятках української мови з ХІУ ст. (наприклад, *ожинися, преносити, чирьвоньи*) можна пояснити::

- А) зближенням вимови новоутвореного И з Е в ненаголошеній позиції;
Б) впливом польської мови;
В) занепадом зредукованих голосних;
Г) неграмотністю писаря;
Д) тяглістю праслов'янських орфоепічних норм.

48. Асимілятивне подовження м'яких приголосних у словах ЖИТТЯ, ЛЛЮ, КОЛОССЯ відбувається за таких умов:

- А) наявність ь, ь + наявність сполуки приголосних + наголошений склад;
Б) занепад ь, ь + й після ь, ь + відсутність збігу приголосних;
В) занепад ь, ь + й перед ь, ь + відсутність збігу приголосних;
Г) занепад ь, ь + й перед або після ь, ь + відсутність збігу приголосних;

Д) інша відповідь.

49. У словах *підлий, мітла, сідло, утлий* сполуки ДЛ, ТЛ є:

- А) праіндоевропейськими ;
- Б) спадщиною праслов'янської мови;
- В) новими, що виникли після занепаду зредукованих;
- Г) фактом нової української мови;
- Д) запозиченими.

50. Знайдіть відповідності вияву процесу занепаду зредукованих в системі приголосних:

А) обласний, щасливий, гончар, сонце	1. Асиміляція
Б) здоров'я, відбити, знання, сіллю	2. Дисиміляція
В) любов, звір, ріж, сип	3. Спрощення
Г) соняшник, хто, хрест, яшний	4. Палаталізація
Д) візьму, сільський, братський, мазь	5. Депалаталізація.

51. Початкові приголосні в українських словах ВУХО, ВОГОНЬ, ГОСТРИЙ, ГАРБУЗ зумовлені

- А) афезою;
- Б) перерозкладом;
- В) діерезою;
- Г) протезою;
- Д) епентезою.

52. Різниця між укр. ШОВК, ПОВНИЙ, МОВЧАТИ та рос. ШЁЛК, ПОЛНЬЙЙ, МОЛЧАТЬ зумовлена

- А) переходом [ў] в [л] у російській мові;
- Б) переходом [л] в [ў] в українській мові після занепаду зредукованих;
- В) різними архетипами українських та російських слів;
- Г) впливом білоруської мови на українську;
- Д) впливом білоруської мови на російську.

53. Взаємозаміну звуків Ф – В – П – ХВ – Х - Т у словах *Федір - Хведір, Фекла – Векла – Текля, Филип – Пилип* можна пояснити:

- А) особливостями давнього письма;
- Б) орфографічною неграмотністю;
- В) пристосуванням вимови запозиченого звука [ф] до питомих українських;
- Г) орфоепічною неграмотністю;
- Д) своєрідною звуково-графічною грою, характерною для давніх пам'яток.

Модуль 3. Історична граматика

Історична морфологія та синтаксис – основа курсу історії української мови. Тому їхнє засвоєння передбачає низку навчальних і контрольних заходів, які допоможуть збагнути складний матеріал.

Комплексна контрольна робота з теми «Історична морфологія»

Рівень 1

1. Назвіть і проілюструйте прикладами української мови шляхи вдосконалення граматичної системи мови
2. Особливості граматичного значення числа в староукраїнській мові (з прикладами):
3. Чому вважають, що ще й у староукраїнській мові прикметник та іменник були за морфологічними ознаками ближчими, ніж у СУЛМ?
4. Доведіть, що родові дієслівні форми є видозміненими особовими формами староукраїнських дієслів.

5. Відчислівникові прислівники суттєво змінилися від давньоукраїнського періоду :
- по-перше,
 - по-друге,
 - по-третє ,

Рівень 2. Виконайте тестові завдання

1. Іменники СЫНЬ, ВОЛЬ, ДОМЪ належали до

- А)* -ѡ- основи;
- Б) *-ја- основи;
- В) *-ѣ- основи;
- Г) *-s- основи;
- Д) *-і- основи.

2. У сучасній українській мові закінчення -ові(-еві), -у(-ю) в Д.в. одн. ім. чол. р. II відміни маємо внаслідок

- А) витворення категорії істот/неістот;
- Б) впливу середнього роду на чол.;
- В) впливу ж.р. на чол.

Г) важко пояснити;

Д) змішання в одній відміні іменників колишніх -ǫ- та -ǫ̆- основ.

3. Знайдіть відповідності:

3.1 .Вказівні займенники

А мьнн, вн

3.2 Анафористичні

Б кьждь, самъ, вьсь

3.3 .Означальні

В ннкьи, ннчии

3.4.Присвійні

Г нашъ,свои

3.5.Питальні, відносні

Д онъ, она, сикъ

3.6.Заперечні

Е никьто, никьи

3.7.Неозначені

Є я, и, є "

3.8.Особові

Ж чьто, котрь

4. **МОУДРАЄГО** - це форма

А) членного стягненого прикметника;

Б) нечленного прикметника в Р.в. одн.

В) Н.-К.в. двоїни;

Г) Р.в. однини чол. роду повного нестягненого прикм.;

Д) інша відповідь.

5. Суплетивні форми при ступенюванні має староукраїнський прикметник

А) малъ;

Б) долгыи;

В) узькъ;

Г) моудрь;

Д) высокъ.

6. Остаточне оформлення числівника як окремої частини мови відбулося

- А) в праслов'янській мові;
- Б) в протоукраїнський період;
- В) в староукраїнський період;
- Г) в середньоукраїнський період;
- Д) триває й досі.

7. Частка БИ у формах умовного способу походить з

- А) форми 2-ї/3-ї особи однини аориста дієслова БЫТИ;
- Б) форми 1-ї особи однини алриста дієслова БЫТИ;
- В) форми перфекта дієслова БЫТИ;
- Г) форми нечленного дієприкметника;
- Д) немає правильної відповіді.

8. Активні нечленні дієприкметники теп. і минулого часу жіночого роду в СУЛМ

- А) існують зараз у повному складі;
- Б) частково втрапилися;
- В) повністю втрапилися як окремі лексеми;
- Г) перейшли в розряд дієприслівників;
- Д) перейшли в прикметники.

9. Увідповідніть «слово – його походження»

9.1.иногдѣ	А) відіменниковий
9.2.жалѣ	Б) відчислівниковий
9.3.дѣвоици	В) віддієслівний
9.4.дочиста	Г) відзайменниковий
9.5.нехотѣ	Д) відприкметниковий.

1	2	3	4	5	6	7	8	9

Рівень 3 (умінь і навичок) . Виконайте завдання

1.Покажіть шлях витворення таких українських слів:

Весела

П'ятнадцять

Шістсот

Возитиму

2. Поставте давньоукраїнські іменники в заданій відмінковій формі і прокоментуйте витворення сучасних закінчень

Р.в. одн. д/укр.

Р.в. одн. СУЛМ

ВОЛЬ

ДРУГЪ

СТЕПЬ

3.Надпишіть частини мови. В іменнику вкажіть старий і новий тип відм., у дієсловах – форму й час, у прикметниках – форму, розряд – у займенниках. Запишіть СУЛМ.

Ты пробилъ еси каменныи горы сквозѣ землю Половецкую (Слово...)

Рівень 4. Доведіть або спростуйте думку про те, що дієслівна система зазнала присутніх змін **від часу появи писемних пам'яток.**

Тренувальні тести з історичної морфології

1. Граматична система української мови розвивалася шляхом:

- А) уніфікації;
- Б) диференціації;
- В) упорядкування;
- Г) гармонійного поєднання уніфікації та диференціації;
- Д) строгої незмінності граматичних категорій й форм.

2. Визначте давні типи і сучасні відмінювання іменників чоловічого роду:

А) гость	1. *-à-,	I в.
Б) староста	2. *-ǔ-	II в.
В) сынъ	3. *-ǐ-	III в.
Г) камы	4. *-î-, jо	IУ в.
Д) братъ	5. *- n- .	поза відм.

3. Визначте давні і сучасні типи відмінювання іменників середнього роду:

А) око	1. *-î-	I в.
Б) сєло	2. *-jо-	II в.
В) морє	3. *-n-	III в.
Г) тел#	4. *-t-	IУ в.
Д) им#	5. *s- .	поза відм.

4. Іменники ПІСНЯ, МИША, КІСТКА походять з

- А) різних старих іменних основ;
- Б) *-йа- основи;

В) *-ǫ- основи;

Г) *-ū-- основи;

Д) *-i- коротке основи.

5. Продовжте речення: Сучасні іменники ІУ відміни *осля, курча, голуб'я* належали до

А) *-î-, jо-;

Б) *-t-;

В) *-à-, *-ja;-

Г) *-ǫ-;

Д) *s- основ.

6. В українській мові закінчення -у(-ю), -а(-я) в Р.в. одн. ім. чол. р. маємо внаслідок

А) витворення категорії істот/неістот;

Б) впливу середнього роду на чол.;

В) впливу ж.р. на чол.

Г) важко пояснити;

Д) змішання колишніх -о- та *-ǫ-.основ.

7. Закінчення -у, -ові в М. в. одн. (на **синові / сину**) маємо внаслідок

А) витворення категорії істот/неістот;

Б) впливу *-î-, jо на *-ǫ-;

В) впливу ж.р. на чол.

Г) внутрішньої аналогії: вплив Д.в. на М.в.;

Д) змішання колишніх *-о- та *-ǫ-- основ.

8. Знайдіть відповідності:

А) другъ, дѣло, конь, поле

1. Д. в. мн.

Б) другъмь, дѣльмь, коньмь, польмь

2. Д.-О. в. дв.

В) другомь, дѣломь, конемь, полемь

3. Н. в. одн.

Д) другома, дѣлома, конема, полема

4..О.в. одн.

9. Форми О. в. ПЛЕЧИМА, ОЧИМА – це

- А) залишки двоїни;
- Б) давні форми множини;
- В) запозичені форми зі старослов'янської мови;
- Г) давні форми однини;
- Д) форми, що виникли в сучасній мові за аналогією.

10. Продовжте речення: Сучасні діалектні форми *дві вікні, три дівчині, зубома*

- А) виникли під впливом старослов'янської мови;
- Б) виникли під впливом польської мови;
- В) є залишками двоїни;
- Г) штучні утворення;
- Д) є стилізацією під стару книжну мову.

11. Знайдіть відповідності:

А) .Вказівні займенники	1. собһ, вһ
Б) Означально-вказівні(анафористичні)	2.кьждь, самъ, вьсь
В) .Означальні	3. нһкьто, нһчьто
Г)Присвійні	4.вашь,свои
Д)Питальні, відносні	5. сикь, тои , онь
Е)Заперечні	6. никьто, никьи
Є)Неозначені	7. и, я, є
Ж)Особові	8. чьто, котрь

12. Предметно-особові займенники СУЛІМ утворилися на основі давніх

- А) особових;
- Б) означальних ;
- В) вказівних;
- Г) анафористичних ;
- Д) вказівних та анафористичних.

13. Сучасна форма М.в. (на) МЕНІ є

- А) фонетичним продовженням праслов'янської форми;
- Б) аналогією до Д.в.;
- В) аналогією до З.в.
- Г) аналогією до К.в.
- Д) основа МЕН- - вплив Р.в., а закінчення $-i < h$ (закінчення М.в.).

14. Суплетивізм - характерна ознака відмінювання займенників:

- А) особових;
- Б) присвійних ;
- В) вказівних;
- Г) заперечних ;
- Д) зворотного.

15. Форми мьнн, мьнн, ми; тоб н, теб н, ти; соб н, себ н, си займенників язъ, ты, себе – це

- А) Р.в. одн.;
- Б) Д.О. в. дв.
- В) Д.в. одн.;
- Г) М.в. одн.;
- Д) штучно утворені, не характерні для української мови будь-якого періоду.

16. Сучасні неозначені займенники з префіксами та суфіксами аби-, де-, -сь; казна-, хтозна-, будь-, -небудь – це

- А) ще праслов'янські утворення;
- Б) запозичення зі старослов'янської мови;
- В) новотвори сучасної української мови;
- Г) деривати середньоукраїнського періоду;
- Д) слова протоукраїнської доби.

17. Звеличальна форма множини виявляється у використанні займенника:

- А) ВІ замість ТІ;
- Б) МІ замість ЯЗЬ(Я);
- В) (В)ОНІ замість ОНЬ;
- Г) (В)ОНІ замість МІ;
- Д) ВАСЬ замість НАСЬ.

18. В пам'ятках української мови трапляються такі форми прикметників

- А) флексійні й безфлексійні;
- Б) якісні, відносні та присвійні;
- В) нечленні й короткі;
- Г) членні й нечленні;
- Д) повні й членні.

19. Нечленні прикметники у спільнослов'янській мові вживалися у функції

- А) присудка;
- Б) означення;
- В) присудка й означення;
- Г) додатка й означення;
- Д) обставини способу дії.

18. Виберіть рядок повних нестягнених прикметників давньоукраїнської мови:

- А) скитский, мертвыи, людская, великє;
- Б) малыи, меткая, братовъ, вѣрнии;
- В) мачошинъ, власние, поводовоє, твердь;
- Г) великыи, твердоє, зелено, пророчъ;
- Д) дългъ, весельи, синии, малосє.

19. Виберіть рядок, де всі прикметники вищого ступеня порівняння утворені втраченим українською мовою суфіксом::

- А) ты еси старше; л ипшии земли; большее. озеро ;
- Б) не еси богатше, крпше мене, выше и ниже обвлако;
- В)меньшии братъ, вои большии, ближшим ку смерти;
- Г) лоуче есть на своей земли; наименьшого не выдавмти;
- Д) служили лоучыше и дружныше, старшой сестрѣ.

20. Сучасна форма прикметника ВИСОКОГО утворилася

- А) фонетично;
- Б) за аналогією до відповідної форми вказівного займенника;
- В) внаслідок впливу старослов'янської мови;
- Г) внаслідок впливу польської мови;
- Д) внаслідок морфемного перерозкладу.

21. Суплетивні форми при ступенюванні має прикметник

- А) узькъ;
- Б) долгъ;
- В) поганий;
- Г) моудръ;
- Д) высокъ.

22. Остаточне оформлення числівника як окремої частини мови відбулося

- А) в праслов'янській мові;
- Б) в протоукраїнський період;
- В) в староукраїнський період;
- Г) в середньоукраїнський період;
- Д) триває й досі.

23. Знайдіть відповідності між числівником та його первісним типом відмінюванням

А) одинь	1. ім. ж.р. одн.-і –коротке основ;
Б) дьва	2. ім. ж.р. мн. –і-коротке основ;
В) три~	3. ім. мн. на приг.
Г) четьрє	4.. вказ. займ. ТЬ в одн.;
Д) п#ть	5. вказ. займ. ТЬ у дв.

24. Числівникові форми типу *одинадцять* набули сучасного вигляду в

- А) праслов'янській мові;
- Б) протоукраїнський період;
- В) староукраїнський період;
- Г) середньоукраїнський період;
- Д) незадовго до виникнення писемності.

25. Числівники *п'ятдесят – вісімдесят* творилися від складених морфологічних сполучень, в яких числівник *першого десятка*

- А) керував числівником *десять* в Н.в. одн.
- Б) керував числівником *десять* в Р.в. мн.
- В) узгоджувався з числівником *десять* в Н.в. одн.
- Г) узгоджувався з числівником *десять* в Р.в. одн.
- Д) узгоджувався з числівником *десять* в Н.в. одн.

26. Числівники *півтора, півтори* не відмінювались

- А) завжди;
- Б) до утворення української мови;
- В) в староукраїнський період;
- Г) з середньоукраїнського періоду;
- Д) лише з ХУІІІ ст. і до сьогодні..

27. Частка БИ у формах умовного способу походить з

- А) аориста дієслова БЫТИ;
- Б) імперфекта дієслова БЫТИ;
- В) перфекта дієслова БЫТИ;
- Г) нечленного дієприкметника;
- Д) немає правильної відповіді.

28. Активні нечленні дієприкметники теп. і мин. часу в СУЛМ

- А) існують зараз у повному складі як дієприкметники;
- Б) частково втрапилися;
- В) повністю втрапилися як окремі лексеми;
- Г) перейшли в розряд дієприслівників;
- Д) функціонують як прикметники.

29. Активні нечленні дієприкметники теп. і минулого часу в СУЛМ

- А) існують зараз у повному складі;
- Б) частково втрапилися;
- В) повністю втрапилися як окремі лексеми;
- Г) перейшли в розряд дієприслівників;
- Д) перейшли в прикметники.

30. Активні членні дієприкметники теперішнього часу в СУЛМ

- А) існують зараз у повному складі;
- Б) значною мірою втрапилися;
- В) повністю втрапилися як окремі лексеми;
- Г) перейшли в розряд дієприслівників;
- Д) перейшли в прикметники.

31. Членні пасивні дієприкметники минулого часу в СУЛМ

- А) існують зараз у повному складі;
- Б) значною мірою втрапилися;
- В) повністю втрапилися як окремі лексеми;
- Г) перейшли в розряд дієприслівників;
- Д) перейшли в прикметники.

32. Знайдіть відповідності

А) . ДАВАЛЫ СУТЬ	1. 1-ий майбутній складений;
Б) . ИМУ ДАВАТИ	2. супін;
В) ДАВАЛА БѢХЪ	3. плюсквамперфект;
Г) . ДАВААХЪ	4. імперфект;
Д) ДАВАТЬ	5. перфект.

33. Знайдіть відповідності

А) Аорист	1. походить із 1-го майбутнього;
Б) Імперфект	2. занепав у кінці XII -поч. XIIIст.
В) .Перфект	3. занепав у XIV ст.
Г) Складний майбутній	4. перетворився в сучасн. мин. час;
Д) Плюсквамперфект
давноминулого часу.	5. залишився у формі

34. Каталізатором змін у вираженні минулого часу стало витворення категорії:

- А) стану;
- Б) виду;
- В) перехідності/непехідності;
- Г) особи;
- Д) роду.

35. Знайдіть відповідності на походження прислівників

А).инде	1. відіменниковий
Б) шкода	2. відчислівниковий
В) троичи	3. віддієслівний
Г). дочиста	4. відзайменниковий
Д). нехотя	5. відприкметниковий.

36. Видзначте рядок , у якому є прислівник зі значенням повторюваності:

- А) **Тые вси села ...маеть держати .. вечно и непорушоно.**
- Б) **А николиж не хочемь отстават.**
- В) **Вни року теперь идучого ... непооднокроть наезджаючи на кгрунтъ наш.ь...**
- Г) **Тогди будемь пана слухати, якъ довѣбня зацѣлѣтеть.**
- Д) **Сѣдѣше Кий на горѣ, гдѣ у-ныне увозъ Боричевъ.**

37. Знайдіть неправильне твердження::

- А) У праслов'янський період продуктивними були власне прислівникові суфікси.
- Б) Прислівник постійно й безперервно поповнюється новими словами.
- В) У сучасній українській мові прислівники творяться в основному суфіксальним способом.
- Г) Більшість давніх відзайменникових прислівників втратили безпосередній зв'язок із займенниками.
- Д) Прислівник *тепер* відчислівникового походження.

38. Продовжте речення, щоб виникло правдиве твердження: : Прислівники на зразок *будь-де, казна-коли, колись*

- А) одинично трапляються в текстах XIV-XV ст.ст., а в пам'ятках від ХУІІ ст. їх багато;
- Б) характерна ознака перших східнослов'янських пам'яток;
- В) запозичені зі старослов'янської мови;
- Г) характерна ознака тільки книжних стилів української мови;
- Д) виникли в новій українській мові.

39. Виберіть неправильне твердження ::

- А) У давні часи система службових слів була біднішою, ніж у сучасній українській мові;
- Б) У давньокиївські часи більш поширеними були безприйменникові конструкції;
- В) Від давніх часів до сьогодні постійно зменшується кількість підрядних сполучників;
- Г) Етимологія багатьох неповнозначних слів є непрозорою.
- Д) Вигуки лише зрідка трапляються в найдавніших пам'ятках.

40. Знайдіть відповідності на частиномовну належність груп слів

А).вн, кн, сн	1. частки
Б) ли, но, ачи	2. прийменники
В). нн, толико, хаи	3. сполучники
Г) ради, дя, и	4. вигуки
Д) влє, о, о горе!	5. слова різних частин мови

41. Виберіть рядок похідних прийменників:

- А) безь, подь, при, обь;
- Б) близь, межю, около, мимо;
- В) надь, обь, про, оть;
- Г) вь, у, сь, по;
- Д) изь, кь, на, о.

42. Знайдіть правильне твердження: Давньоукраїнський прийменник О

- А) розширив сферу використання;
- Б) зберіг свої значення ;
- В) суттєво звузив вживання ;
- Г) повністю зник в середньоукраїнський період;
- Д) перестав уживатися з ХІХ ст.

43. У перших східнослов'янських пам'ятках спостережено ;

- А) однакову кількість сурядних і підрядних сполучників;
- Б) кількісну перевагу сполучників підрядності;
- В) відсутність сполучників підрядності;
- Г) кількісну перевагу сполучників сурядності;
- Д) відсутність сполучників сурядності.

44. Система сполучникового протиставлення в найдавніших пам'ятках була:

- А) двочленною;
- Б) одночленною;
- В) тричленною;
- Г) багаточленною;
- Д) не мала системного характеру.

45. Слово ЖЄ в староукраїнський період виконувало функцію;

- А) підсилювальної частки;
- Б) зіставного сполучника;
- В) протиставного сполучника;
- Г) зіставно-протиставного сполучника;
- Д) зіставно-протиставного сполучника й підсилювальної частки.

46. Виберіть рядок протиставних сполучників середньоукраїнського походження:

- А) а, но, нь,;
- Б) ано, ань, ино;
- В) але, однак, проте;
- Д) "тако же, нь, а.

47. Знайдіть відповідності між староукраїнським сполучником і його нинішнім синонімом:

А) али же	1. якщо ж ...то.
Б) али но	2. навіть
В) аче же	3. тим більше
Г) ачи ли	4. якщо ж
Д) аче ли да...то	5. якщо

48. Сучасна українська система сполучників і сполучних слів остаточно склалася в:

- А) протоукраїнську добу;
- Б) кінці ХІХ – першій третині ХХ ст.ст.
- В) староукраїнський період;
- Г) середньоукраїнський період;
- Д) в наші дні.

49. Виберіть найбільш повну і правильну відповідь : Сполучник **або** в з ХІУ ст. поступово витісняє старовинні:

- А) ли, или;
- Б) любо, либо;
- В) ли, любо, алибо;
- Г) ли, или, любо, либо, алибо, альбо;
- Д) чи, ли, или, любо, либо, алибо, альбо.

50. Виберіть рядок, який передає найбільш ймовірний шлях постання сполучника **або**

- А) алибо > альбо > албо > або;
- Б) а+бо;
- В) а+ли+бо > алибо > альбо > албо > або;
- Г) али+бо > алибо > альбо > албо > або;

Д) а+ либо >алибо > альбо> албо > або.

51. Виберіть рядок розділових староукраїнських сполучників:

А) а, нь, однак, или, але;

Б) ли, или, али, любо, либо, любо ли, либо ли, ли...ли, любо...любо, то...то, чи...чи;

В) и, ни...ни, и...и, или, зате;

Г) але, или, али, любо, либо, любо ли, либо ли, ли...ли, любо...любо, то...то, чи...чи;

Д) хоч...хоч, хоть, ли, или, али, любо, либо, любо ли, либо ли, ли...ли, любо...любо, то...то, чи...чи;

52. Причинний сполучник **бо** завжди

А) починав підрядну частину

Б) закінчував головну частину;

В) виступав за дієслівним присудком підрядної частини;

Г) виступав за дієслівним присудком головної частини;

Д) вживався довільно.

53. Знайдіть відповідності: староукраїнських сполучників і їх значення

А) бо, ибо, яко, имьже, оже, еже, яже,;	1. Причинні
Б) оже, аже, яко, ать, да, абы, дабы	2. Меті.
В) оже, аже, аче, иже, еже, коли, ли, пакы	3. Умови.
Г) коли, яко, оли, доколѣ, кьгда	4. Часові
Д) яко, яко и	5. Наслідкові
Е) хотя, яко, хоти	6. Допустові.
Є) яко, како, якоже,	7. Порівняльні
З) оже, еже, аже, чьто	8. З'ясувальні.

54. Як особлива морфологічна категорія **частки** зародилися ще в:

- А) праслов'янську добу;
- Б) праіндоєвропейський період;
- В) протоукраїнські часи;
- Г) на ґрунті окремих слов'янських мов;
- Д) інша відповідь.

55. Рознесіть частки за ступенями вказівності:

А) ото	1. I ступінь вказівності
Б) се	2. II ступінь вказівності
В) оно	3. III ступінь вказівності
Г) осе	4. IV ступінь вказівності
Д) то	5. V ступінь вказівності.

56. Знайдіть рядок, в якому немає вказівної частки

- А) Осе ж тепера ... познаємь Хартию сию;
- Б) Ото ж тобѣ мир зъєднал!
- В) Овож вам крѣсла єго милость высълаеть.
- Г) Симонѣ назваѣ то слово.
- Д) І що воно за дитина, ніяк не заплаче.

57. Знайдіть відповідності між розрядами часток і реченнями, в яких їх використано:

А) Ну, душа моя, дѣй!	1. Формотворча.
Б) И за малимь єго не убили	2. Спонукальна.
В) Нехай ... вси земли держить.	3. Кількісна
Г) Маю нічѣто тобѣ повідати	4. Словотворча.
Д) А толко вѣсть нам дайте.	5. Видільна .

58. В сучасній українській мові система часток поповнюється шляхом:
- А) виникнення нових первинних;
 - Б) суфіксації;
 - В) префіксації;
 - Г) партикуляції;
 - Д) злиття основ..

Частина 3.1 Історичний синтаксис та історична лексикологія (самостійна робота)

1. В староукраїнський період підмет міг виражатися

- А) іменними частинами мови в Н. і З. відмінках;
- Б) імен. част. мови в Н.в. та іменником у К.в.;
- В) неособовими дієслівними формами;
- Г) активними дієприкметниками у формі Д.в.
- Д) числівниками.

2. Логічне узгодження в реченні рядка

- А) Мы князь дали...
- Б) Два сокола сліптаста...
- В) Йдуть Русь на Царьградь...
- Г) Юлець же и Борись придоста...
- Д) Земля лежить...

3. Означено-особові речення в староукраїнській мові

- А) переважали, бо більшість дієслів були особовими;
- Б) їх було дуже мало;
- В) їх не було зовсім;

Г) фіксуються тільки в переписних пам'ятках;

Д) є даниною старослов'янській мові.

4. Паратакис і гіпотакис - це терміни, що означають

А) підмет і присудок;

Б) двоскладні й односкладні речення;

В) складносурядні й складнопідрядні речення;

Г) морфологію й синтаксис;

Д) мову й мовлення.

5. Сурядність і підрядність в ХІУ-ХУ ст.ст.

А) не завжди чітко розмежовувалася;

Б) чітко розмежовувалася;

В) підрядності ще не було;

Г) сурядності ще не було;

Д) існували, як і в сучасній українській літературній мові.

6. Автором монографії «Розвиток структури слов'янського речення» є

А) В.М.Русанівський;

Б) М.А.Жовтобрюх;

В) Л. А.Булаховський;

Г) О.С.Мельничук;

Д) І.І.Слинько.

7. Конструкції з подвійними відмінками

А) успадковані СУЛМ з праслов'янської;

Б) втрачені українською мовою ще в староукраїнський період;

В) широко вживалися в староукраїнський період;

Г) ніколи не були властиві слов'янським мовам;

Д) запозичені з латинської мови.

8. Речення *Тогда вступил Игорь князь въ златъ стремя и поехал по чистому полю* (Слово...):

А) складносурядне;

Б) складнопірядне;

В) безсполучникове;

Г) просте, двоскладне, ускладнене;

Д) просте односкладне.

9. Речення *И с коня много падахъ, голову си розбихъ дважды, и руцѣ и ножѣ свои вередихъ* (Повчання Володимира Мономаха)

А) складносурядне;

Б) складнопірядне;

В) безсполучникове;

Г) просте, двоскладне, ускладнене;

Д) просте односкладне.

10. Праслов'янський шар лексики української мови сформувався в:

А) старослов'янській мові;

Б) українській мові;

В) східнослов'янських мовах;

Г) західнослов'янських мовах;

Д) спільнослов'янський мовний період.

11. Власне українська лексика є характерною:

А) для всіх слов'янських мов;

Б) для українського села;

В) для українців діаспори;

Г) лише для української мови, в якій вона виникла;

Д) тільки для літературної мови. .

Індивідуально-дослідне завдання

Однією з форм самостійної роботи при вивченні історії мови є ІНДЗ. Ознайомтеся зі статтею, щоб виконати його відповідно до вимог.

ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВОЗ

Крижанівська Ольга.

Кандидат філологічних наук, доцент

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

olga_kryzhanivska@ukr.net

Зв'язок вищої і середньої школи в наші дні стає дедалі тіснішим. Хоча Нова українська школа «виросла» тільки до 6-го класу, але компетентнісні підходи до освітньої діяльності проникають і в наступні її класи, й у вищу школу. Це закономірно, оскільки суспільство чекає не тільки на знаннево освічених громадян, а й на тих, хто вміє ціннісно ці знання використовувати на практиці. В освітній галузі активно виявляються випереджувальні зміни в організації навчального процесу, які якісно змінюють результат, формуючи вже зараз людей, які знають «для чого вчити?», «що вчити?», «де застосувати?», «яких результатів очікувати?»

Вища школа певний час обережно сприймала шкільні інновації, застерігаючи, що компетентнісні підходи призведуть до послаблення академічно-знанневої складової компетенції випускника, що багато років було предметом гордості радянської школи. І таке, зрозуміло, може бути, коли не гармонізувати всі три складові формованих компетенцій – знанневої, діяльнісної та ціннісної. Це непростий процес, що вимагає переосмислення викладачем методичних основ викладання свого предмета, можливо, зміни орієнтирів його результативності, а відтак – перебудову таких важливих компонентів фахової освітньої ситуації, як

мета й намір, форма, засоби досягнення успіху. А це насправді – докорінна перебудова освітньої діяльності.

Чи не найскладніше модернізувати викладання засадничих дисциплін будь-якої освітньої програми, оскільки вони зазвичай теоретичні й вимагають особливих зусиль для опанування ще до того, як здобувачі освіти вивчають фахово орієнтовані курси. Саме тому студентів не просто знайти відповідь на питання «для чого це вчити?» і «де це можна застосувати?». Але час вимагає новітніх підходів до підготовки фахівців різних галузей, і викладачі змушені шукати, напрацьовувати ці підходи. Спробуємо віддзеркалити такі пошуки на одній із дисциплін ОП «Філологія»/ «Середня освіта. Українська мова та література» – «Історична граматики української мови». На жаль, методичних напрацювань з викладання історичних мовних дисциплін у нас в загальноукраїнському фонді практично немає, окрім кількох робіт [Бондар 2000, с.3-4, Колоїз 2010, с. 232-239)

Метою курсу « Історичної граматики української мови» є формування свідомої мовної особистості майбутнього вчителя-філолога через засвоєння науково перевірених фактів про самобутній шлях формування національної мови українського народу. Предметом навчальної дисципліни є структурно-значеннєві зміни в системі мовних одиниць від найдавніших часів до сьогодні в процесі формування самобутньої мовної системи українського народу. Сучасний розвиток історії української мови характеризується високим рівнем мультидисциплінарності з такими науками як «Мовознавство», «Діалектологія», «Літературознавство», «Сучасна українська літературна мова» тощо. Як будь-яка навчальна дисципліна , вона має свої завдання, які ми окреслюємо в двох розрізах – академічному та практичному.

Академічні:

1. Ознайомити студентів з основними надбаннями українських граматичних шкіл у царині студіювання мови в діячорнії.
2. Окреслити шляхи формування самобутніх рис української мови.
3. Сформуванати наукове розуміння застосування порівняльно-історичного, описового, евристичного методів при висвітленні питань історії мови у ВОЗ та в школі.

Практичні:

1. Привернути увагу до наукового аналізу писемних пам'яток різних типів, навчити студентів аналізувати історичний текст, пояснюючи контрольні видозміни або інтерпретуючи його.
2. Виробити навички діячорнічного аналізу мовних одиниць, коментуючи сучасні форми.

3. Виробити вміння створювати фаховий текст на лінгвістичну тему для пояснення тих чи тих мовних фактів при викладанні української мови в школі.

У результаті вивчення « Історичної граматики української мови» студент повинен уміти аналізувати сучасні мовні факти й вияви їх у попередніх епохах. Саме вміння пояснювати ті чи ті явища української мови для нормативного їхнього використання і є основним результатом діяльнісної складової компетенції випускника з історичної граматики.

Донедавна на заняттях з історії мови студенти читали тексти різних історичних періодів і визначали в них вияв певних процесів: палаталізацій, асимілятивно-дисимілятивних видозмін; відшукували специфічні морфологічні форми: двоїну, перфект чи аорист, особливі іменні чи займенникові форми тощо. Для чого це треба вміти – не кожному було зрозуміло. Тобто, частина студентів не була переконана в потрібності того, що вчилосся.

Нині увагу фокусуємо на важливості знань з історичної граматики для інтерпретації живих рис української мови, які можуть бути як архаїчними, так і нормативними, але рідковживаними. Зрозуміло, що для такої роботи й потрібно засвоїти теорію з історії мови. А показати її застосування можна на різноманітних текстах української мови, банк яких необхідно створити викладачеві. Це копітка робота, яка потребує часу й продовжується безкінечно з появою нових творів, з поверненням забутих чи невідомих текстів.

Нами сформовано мінібібліотеку текстів з нетиповими або архаїчними формами. Ось її фрагмент із завданням:

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію у вигляді лінгвістичного есе.

І шумить, і гуде дрібен дощик іде (УНТ)

Десять без одного деньків сумувала (УНТ)

А проти мене півтора ста згарищ (Л. Костюк).

Обі дівки гарні, як рожі янтарні (УНТ)

У дві руки брати, одною давати (УНТ)

Психологія художньої творчості початково була розвивалась як галузь медицини (О.Забужко)

Цілий сюжет смерти Гриця інтенпретується як «підмінене самогубство» (О.Забужко).

Яка єси – така тобі й шана (Ліна Костенко).

Ласкаве небо, грім залізний,

Була ти, будеш і єси ! (М.Рильський).

Моя порадонько святая,

Моя ти доле молодая! (Т.Шевченко)

Чи він козак заворожен, такий чудернацький (Ліна Костенко).

На мене йшло до двіста тисяч війська (Ліна Костенко)

Розбитий гетьман, що тепер я варт? (Ліна Костенко)

Немов живе в мені два чоловіка..., і хтось когось в мені не пізнає (Ліна Костенко).

І що тепер? Що вдіять, що почати?

Ні булави, ні війська, ні печати (Ліна Костенко).

Гусар крилатий – то така споруда,

Що тільки шаблю вищербив об ню (Ліна Костенко)

А ті братове разом всі взялись (Л.Талалайко)

Аж трикрати посварились, і побились, і помирились (УНТ)

Пливе човен води повен (УНТ).

Ой зійди, зійди,

Ти зіронько та вечірняя! (УНТ).

Ой вийди, вийди, дівчинонько моя вірная (УНТ).

А зелений дубе на яр похилився (УНТ).

Молодий козаче сидить зажурився (УНТ).

Тридцять і три роки шукав Іван скарб (УНТ).

Там бідного невольника аж півчвертаста (УНТ).

Гриць випив отруту, яку Маруся була приготувала для себе (О.Забужко)

І він їй люб, й вона йому така (Ліна Костенко).

Я єсть народ, якого правди сила ніким звойована ще не була (П.Тичина).

Не так вже ті воріженьки, як свої панове (УНТ)

Дивлюсь: хати понад шляхами.

Та город із стома церквами (Т.Шевченко)

Нікого спитати, де рідная хата... (УНТ)

Зеленеє жито, зелене... Хорошії гості у мене (УНТ)

Глянула на ню – пізнала рідню (УНТ).

А вона ся умила личко (УНТ).

І продала штирдесят яєчок якомусь панові (З усної розмови).

Там матір добрую мою ще молодую у могилу нужда та праця положила (Т.Шевченко)

Я ся огледів – ніде і ніхто (УНТ).

На неї задивлялися панове усього чигиринського ключа (Ліна Костенко).

Подарую тобі життя й шаблю золотую (Ліна Костенко).

Заплатиши викуп – та й будь здоров! (Ліна Костенко)

Сто літ без трьох прожила циганка (З усної розмови).

А я буду казав, а я буду плакав, потім засміюся і заговорюся (УНТ).

Самотній чоловік, я дуже безпораден (Ліна Костенко).

А він був аз, а я - то просто я (Н.Біда).

Написання лінгвістичного есе – це складна аналітична робота творчого характеру. Під лінгвістичним есеєм ми розуміємо прозовий твір науково-публіцистичного характеру, у якому автор висловлює свої міркування з приводу суперечливого, неоднозначного питання актуальної проблеми, не претендуючи на вичерпне висвітлення теми. В есе студентіві треба створити ефект розмови, в якій інтерпретувати вибрану форму як нетипову чи архаїчну, виявляючи свої знання з відповідної теми. Есе - це творча робота, але вона має чітку структуру. Перевіряючи, як студент впорався із завданням, викладач неодмінно звертає увагу на наявність актуальності, гіпотези, тези, аргументів,

доцільних підтверджень у вигляді цитат з наукової літератури, розташованих в певному порядку.

Структура твору передбачає висунення на початку певної тези, а після її доказ аргументами у вигляді логічних викладок, цитат або викладу відповідних фактів.

Есе складається з таких елементів:

- Назва. Вона повинна точно відображати суть написаного. План можна не писати, а відразу переходити до тексту.
- Вступ. Тут необхідно обґрунтувати важливість розгляду обраних студентом питань, висунути головну гіпотезу. Гіпотеза це якесь припущення, яке буде підтверджено або спростовано. Якщо ви викладаєте думку певного вченого або групи людей, з якими не згодні, то така гіпотеза спростовується. А ось сформована самостійно ідея, як правило, повинна бути підтверджена. Втім, ви можете показати, що ваше стара думка була помилковою.

У вступі до есе з історії мови у вступі можуть бути фрази на зразок:

... Лексична система мови має багатовікову історію...

... Побут – це важлива складова життя людини, а тому й група слів на відображення господарських дій – досить об'ємна й строката...

- Основна частина. У ній висловлюються й доводяться аргументи. Новий абзац – і вже пишуться тези і аргументація. Великі тексти краще розбити на частини підзаголовками, виділеними жирним шрифтом. Структура основної частини нагадує ланцюжок з кілець. Спочатку висувається теза, потім пишуться кілька аргументів до неї. Теза доведена, а значить, переходимо до наступного.

Автор самостійно вирішує, скільки тез йому необхідно довести. Кількість же аргументів не повинна бути менше 2-3 штук. Велика кількість перевантажує дослідження, а менша виглядає несерйозно для наукової роботи.

Зразок: Склад прізвищ українців історично змінний, тому на кожному хронологічному зрізі їхня система суттєво відрізняється... Пов'язуємо це з тим, що в основі українських прізвищ...

Тези обґрунтовуються:

1. Науковим досвідом , який відбито в монографіях, статтях з проблеми.
2. Явищами, які кожен може спостерігати.
3. Фактами, переданими без спотворення, маніпуляцій.
4. Цитатами відомих учених, політиків, письменників, творчих діячів.
5. Історичними подіями, які доповнює аналіз їх суті, причин, наслідків.

Всі докази плавно ведуть читача до доведенню або спростування гіпотези. Тому важливо побудувати структуру есе в правильному логічному порядку.

- Висновок. Правила, як написати структуру есе, говорять про необхідність короткого підведення підсумків, де останній абзац присвячено тому, яким чином ми довели висловлене раніше припущення. Вносити висновок на окрему сторінку допустимо, якщо це текст великого обсягу. В іншому випадку досить почати його з нового абзацу.
- Список джерел. Іноді есе містить посилання на цитати з книг, дані офіційних ресурсів. Їх необхідно оформити як повноцінний список використаної літератури. На всі запозичені дані або цитування потрібно зробити посилання. Для цього скористайтеся відповідним пунктом меню текстового редактора. Джерела подаються по мірі їх появи або ж в алфавітному порядку. При використанні алфавітного порядку спочатку йдуть закони, потім праці вітчизняних авторів, розміщені за першими літерами прізвищ або заголовків, після – роботи іноземних вчених, далі – ресурси Інтернету.
- Додатки. Структура есе з історичної лексикології передбачає оформлення додатків. Це список прокоментованих слів з вказівкою часу фіксації. Сюди виносяться матеріали, які допомагають краще зрозуміти суть викладених доказів.
- Наявність вмотивованих структурних елементів есе оцінюється 2 балами (кожен). Грамотність – 2 (дві, одна помилка або без помилок), 1 (від трьох до шести помилок), 0 балів (більше шести помилок). Захист – відповідно до вимог виступу (вступ, виклад, висновок) з урахуванням дотримання орфоепічних, акцентуаційних, інтонаційних норм. Риторична доцільність пози, жестів, міміки – 8 балів.

Таким чином, жанр есею змушує студента демонструвати своє вміння узагальнювати й інтерпретувати непростий матеріал, формувати свої гіпотези й висновки, а отже, показувати власне вміння кваліфіковано, усвідомлено пояснювати факти української мови, відбиті в її текстах.

Література

1. Бондар О.І. Тестові завдання з історичної граматики української мови. Одеса: «АстроПринт», 2000. 44 с.
2. Колоїз Ж.В. Роль «Історичної граматики української мови» в підготовці вчителя-словесника. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. Випуск 5. С.232-239.

Варіанти ІНДЗ

Варіант 1.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

І шумить, і гуде дрібен дощик іде (УНТ).

Варіант 2.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Десять без одного деньків сумувала (УНТ).

Варіант 3.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

А проти мене півтора ста згарищ (Ліна Костенко).

Варіант 4.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Обі дівки гарні, як рожі янтарні (УНТ).

Варіант 5.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

У дві руки брати, одною давати (УНТ).

Варіант 6.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Психологія художньої творчості початково була розвивалась як галузь медицини (О.Забужко).

Варіант 7.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Цілий сюжет смерти Гриця інтепретується як «підмінене самогубство» (О.Забужко).

Варіант 8.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Яка еси – така тобі й шана (Ліна Костенко).

Варіант 9.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Ласкаве небо, грім залізний,

Була ти, будеш і еси ! (М.Рильський).

Варіант 10.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Моя порадонько святая,

Моя ти доле молодая! (Т.Шевченко).

Варіант 11.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Чи він козак заворожен, такий чудернацький (Ліна Костенко).

Варіант 12.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

На мене йшло до двіста тисяч війська (Ліна Костенко).

Варіант 13.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Розбитий гетьман, що тепер я варт? (Ліна Костенко)

Варіант 14.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Немов живе в мені два чоловіка..., і хтось когось в мені не пізнає (Ліна Костенко).

Варіант 15.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

І що тепер? Що вдіять, що почати?

Ні булави, ні війська, ні печати (Ліна Костенко).

Варіант 16.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Гусар крилатий – то така споруда,

Що тільки шаблю вищербив об ню (Ліна Костенко).

Варіант 16.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

А ті братове разом всі взялись (Л.Талалай).

Варіант 17.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Аж трикрати посварились, і побились, і помирились (УНТ).

Варіант 18.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Пливе човен води повен (УНТ).

Варіант 19.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Ой зійди, зійди,

Ти зіронько та вечірняя! (УНТ).

Варіант 20.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Ой вийди, вийди, дівчинонько моя вірная (УНТ).

Варіант 21.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

А зелений дубе на яр похилився (УНТ).

Варіант 22.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Молодий козаче сидить зажурився (УНТ).

Варіант 23.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Тридцять і три роки шукав Іван скарб (УНТ).

Варіант 24.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Там бідного невольника аж півчвертаста (УНТ).

Варіант 25.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Гриць випив отруту, яку Маруся була приготувала для себе (О.Забужко)

Варіант 26.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

І він їй люб, й вона йому така (Ліна Костенко).

Варіант 27.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Я єсть народ, якого правди сила ніким звойована ще не була (П.Тичина).

Варіант 28.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Не так вже ті воріженьки, як свої панове (УНТ)

Варіант 29.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Дивлюсь: хати понад шляхами.

Та город із стома церквами (Т.Шевченко)

Варіант 30.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Нікого спитати, де рідная хата... (УНТ)

Варіант 31.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Зеленеє жито, зелене... Хорошії гості у мене (УНТ)

Варіант 32.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Глянула на ню – пізнала рідню (УНТ).

Варіант 33.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

А вона ся умила личко (УНТ).

Варіант 34.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

І продала штирдесят яєчок якомусь панові (УНТ)

Варіант 35.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Там матір добрую мою ще молодую у могилу нужда та праця положила (Т.Шевченко)

Варіант 36.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Я ся огледів – ніде і ніхто (УНТ).

Варіант 37.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

На неї задивлялися панове усього чигиринського ключа (Ліна Костенко).

Варіант 38.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Подарую тобі життя й шаблю золотую (Ліна Костенко).

Варіант 39.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Заплатиш викуп – та й будь здоров! (Ліна Костенко)

Варіант 40.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Сто літ без трьох прожила циганка (УНТ).

Варіант 41.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

А він трикрати їй каже... (УНТ)

Варіант 42.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

А я буду казав, а я буду плакав, потім засміюся і заговорюся (УНТ)

Варіант 43.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

Самотній чоловік, я дуже безпораден (Ліна Костенко).

Варіант 44.

Прочитайте мінітекст. Відшукайте архаїчну чи рідковживану форму, прокоментуйте її історію.

А він був аз, а я - то просто я (Н.Біда).

Успішної роботи!!!

